

Aristoteles'te Adalet ve Erdem Arasındaki İlişki

Erman KAR

Giriş: Erdem ve Adalet Üzerine

Erdem ve adalet kavramları etik tarihinin en önemli kavramları olmakla birlikte insanlığın oluşumunda ve gelişiminde katkısı olan iki önemli kavramdır. Erdem; ahlak sistemlerinin temeli, en önemli öğesi, olmazsa olmazdır. Adalet ise insanlık tarihin yapı taşıdır. Aynı zamanda adalet sadece sistemli ve sosyal toplumlarda değil aynı zamanda “ilk”el toplumlarda da; birlikte yaşamın ilk şartı olarak büyük bir değere sahiptir. Bu iki kavramın ayrı ayrı ne derece önemli oldukları bir yana erdem ve adalet'in birbiriyle olan ilişkisi ahlak felsefesinin en önemli problemlerinden birisidir.

Genel olarak bu yazı içerisinde adalet ve erdem kavramlarının tanımlamalarına, Antik Yunan felsefesinde bu kavramların ne anlama geldiğine ve Aristoteles'in ahlak ve politika öğretilerinden yola çıkarak bu kavramların ne ifade ettiğine değineceğiz.

Erdem bir çok toplumda ahlaksallığın temeli ve yegane ilkesi olarak tanımlanır. Farklı kültürel öğelerin kendini gösterdiği toplumlarda ve felsefi öğretilerin birçoğunda farklı erdem tanımlamalarına rastlanır. Bu durum elbette ki erdem hakkında objektif bazı yargılara ulaşamayacağımızı göstermez. Ancak her toplumun kendi tarihsel oluşumuna ve bu oluşumda etkili olan faktörlerden yola çıkarak bu toplumlarda farklı ahlaksal eylemlerin erdem olarak gösterildiğini bilmekteyiz. Örneğin savaş toplumlarında cesur bir savaşçı olmak en yüce erdemken bir kral için aklı başında olmak veya adil olmak erdem olarak görülmüştür. Erdem farklı eylemler altında ele

alınması bir yana; erdem, mythosların en önemli konularından birisi düşünce akımlarının kaynağı olmuştur.

Tüm bu etkenler sonrasında erdem hakkında bir tanımlama yapacak olursak erdem; bir toplumun veya bireyin gelişmesi ve ilerlemesi için koymuş olduğu amacına uygun davranmasıdır. Erdem; logosun yansımasıdır.

Adalet ve erdem arasındaki ilişki felsefe tarihi içerisinde ilk olarak Sofistler tarafından ele alınmıştır. Sofistler için iyi bir yurttaş olmak erdemli olmak ile eşdeğerdir. İyi bir yurttaş olmak için yasalara uygun yaşamak gereklidir. Yasalara uygun yaşamın anahtarı ise adil olmaktan geçmektedir bildiğimiz üzere. Bu bakımdan erdemli olmanın yolu adil olmaktan geçmektedir. Ele alındığı üzere Sofistler iyi bir yurttaş olmayı erdemli olmak ile bir tutar. Ve hatta felsefe tarihinde öğretmen olarak bilinen Sofistler'in “bransı'da” tam bu konudur. Sofistler nasıl iyi bir yurttaş olunur sorusuna yanıt ararlar. Başka bir ifadeyle nasıl iyi bir yurttaş olunduğunu öğretirler. Yani sofistler için erdem “öğretilebilir” bir şeydir.

Sokrates ise Sofistlerin bu görüşüne karşı çıkar ve erdem bilgisi olduğunu söyler. Ancak bu bilgi sofistlerdeki gibi öğretilebilir bir bilgi değildir. Sokrates'in ifade etmeye çalıştığı erdem; Bilgeliktir. Sadece bilge olan bir kimse iyinin ve kötünün farkındadır. Yani erdemli olmak bilge olmak ile eşdeğerdir. Sofistlerin erdem anlayışı erdemi kendi amacı dışına çıkarmaktadır.

Ruhunda taşıdığı gayenin öğelerinden birisi cesaret olmayan birisine cesur olmak nasıl öğretilir? Ya da cesur bir eylemde bulunmayan birisi cesaret hakkında her bilgiyi sahip olsa bile bu o kişinin de cesur olduğu anlamına gelir mi? Sokrates'in erdem anlayışı da birçok problemi beraberinde getirir. Bilge olmak; tabiri oldukça geniş bir kavramdır, keskin belirtileri yoktur. Kaldı ki bilge olmayan bir insanın pekala iyi bir ruha sahip olabileceği söylenebilir. Sadece sahip olduğu erdemnin amacının farkında olsun.

Tüm bu etik öğretileri bize erdem hakkında her hangi bir tanımda bulunmaz. Erdem; cesur olmak, bilge olmak veya iyi olmak değildir. Bunlar ancak erdemli olmak tabirine götürür bizi. Yani bu eylemler birer huydur, bize erdem hakkında hiçbir şey vermezler.

Aristoteles'in Erdem Öğretisi Üzerine

Erdem hakkında ilk ve yererli tanımlamayı bize Aristoteles sunacaktır. Aristoteles'in erdem öğretisini anlamamız için ilk olarak "eudaimonia" kavramını analiz etmemiz yerinde olur. Eudaimonia; mutluluk olarak çevrilmektedir. Ancak bu kavramın ifade ettiği mutluluk anlık durumu ifade eden mutluluk ile aynı anlamda değildir. Eudaimonia; iyi bir ruha sahip olmak anlamındadır ve bu sahiplik yaşam boyu sürüp gitmektedir.

Mutluluk; ruhun erdeme uygun etkinlikte bulunmasıdır erdem ise bu bağlamda ruhun bir etkinliğidir. *Kendi amacına ulaşmak için ruhun yerine getirdiği etkinliğe erdem denir.* Aristoteles erdemi ruhla ilişkisi bakımından gruplara ayırır; karakter erdemleri ve düşünce erdemleri. Karakter erdemleri; düşünce ile oluşmaktadır oysa

düşünce erdemleri ise eğitim sonucunda oluşur. Özetle erdem; insanın iyi olmasını sağlayan veya insanın kendi iyisini gerçekleştirmesini sağlayan bir etkidir. Erdemli olmak ise tüm bu koşulları sağlayan bir huydur. Aristoteles'te ve Antik Yunan felsefesinde özetle erdemi ele aldıktan sonra adaleti ve adaletin erdemle olan ilişkisini ele alalım.

Bir Erdem Olarak Adalet

Adalet; bilkuvve veya bilfiil olarak var olan; eylem veya düşüncelerin sözlü veya yazılı kimi kurallar doğrultusunda hak ettiğini almasıdır. Yani adalet herkesin hak ettiğini alması olarak tanımlanabilir. Aristoteles adaleti bir karakter erdemi olarak görmektedir. Aynı zamanda Aristoteles için adalet diğer tüm erdemlerden farklıdır. Çünkü adalet kendi amacını kendinde taşıyan bir erdemdir aynı zamanda adalet kendi başına bir erdem olarak kalmaz; o kendisini diğer insanlarla ilişki halinde gösterir. Bu nedenden dolayı adalet erdemlerin en önemlisidir.²

Alışkanlık ile oluşan karakter erdemlerinde de belli bir birikim ile oluşan düşünce erdemlerinde de erdemi erdem kılan kendi amacıdır. Örneğin cesur olmak için cesaret ile eylemde bulunmak tek şarttır. Cesurca bir harekette bulunmak için herhangi ikinci bir bireyin bulunup bulunmaması bir ölçüt değildir. Ancak adalet söz konusu olduğunda durum böyle değildir. Adaleti erdemlerin en önemlisi kılan onun bir başkası ile ilişkide de kendini gösteriyor olmasıdır. Bununla birlikte Aristoteles adalette bütün erdemlerin bir arada bulunduğu ifade eder. Aynı zamanda erdemler içinde bir tek adalet başkasının iyiliği içindir.³ Bu erdeme sahip olan bir kimse, bu erdemi kendisi için kullanmakla birlikte başkası için de kullanabilir.

2 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (çev. Saffet Babür) Ankara: Bilgesu, 2009, s.92

3 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (çev. Saffet Babür) Ankara: Bilgesu, 2009,s. 92

Aristoteles ne sofistler gibi erdemini öğretilerini söylediğini söyler ne de Sokrates gibi erdemini bilgeliği olduğunu söyler. Aristoteles erdemini uygulanarak öğrenilebileceğini söyler. Bu bakımdan adalet adil davranışlarda bulunarak öğrenilecek bir erdemdir. Aristoteles adil olan davranışın yasaya uygun olan ve çıkarıcı olmayan davranış olduğunu söyler. Yasaya uymamak ve kendi çıkarını düşünmek ise adaletsizlik olarak tanımlar.

Adalet; yasaya uygun olanda ve eşitliği gözetende;

*adaletsizlik ise, yasaya aykırı olanda ve eşitliği gözetmeyende olur.*⁴

Devletin Orta Direği Olarak Adalet⁵

Bir devlette mutluluğu ve onun öğelerini oluşturan yasalardır. Devletin temeli ve orta direği ise adalettir. Çünkü devletin ruhunu temsil eden yasalar adalet ile oluşturulmuş ise ancak o devlet mutluluğa ulaşabilir. Yasalar her insana eşit derecede uygulandığı takdirde toplumda mutluluktan ve iyi bir yaşantıdan söz edilebilir ancak. Erdem insanları iyi bir insan yapıyor ya da yasalar da iyi bir yurttaş yapıyor. O halde erdem uygun oluşturulan yasa hem iyi bir yurttaş hem de iyi bir insan yapıyor.

Erdemin Bütünü Olarak Adalet

Aristoteles için adalet erdemini bir parçası değil aksine erdemini bir bütünüdür. Erdemini temel belirlemeyi orta olmaktır. Korkaklık ve atılganlığın ortası cesaret erdemine götürür bizi. Aynı şekilde erdemlerin en önemlisi olan adalette bir orta olma durumunu ifade eder. Ancak bu orta olma durumu verdiğimiz örnekteki gibi veya diğer erdemlerde olduğu gibi kendisini gös-

termez. Çünkü adalet birebir orta olmanın kendisidir. Adalet adaletsizliğin ve uçların ortasıdır.⁶

Bu orta olma durumunu Aristoteles Nikomakhos'a Etik'te şöyle ifade eder;

Adalet kar ile zararın ortasıdır. İnsanlar arasında isteyerek ya da istemeyerek gerçekleşen alışverişlerde (husumet ya da sorunlarda) bir taraf fazla bir taraf ise hakkindan az bir şekilde ödüllendiriliyorsa ortaya çıkan sorunun ortası adillik ile bulunur.

Hatta Aristoteles böylesi bir problem olduğunda gidilecek olan makamın yargıç makamı olduğunu söyler. Aristoteles yargıç canlı adalet olarak niteler ve bu bağlamda yargıca gitmeyi adalete gitmek olarak ifade eder. Sadece yargıç ortaya çıkan bu adaletsizliğin –orta-dan kalkmasını sağlayabilir. Aristoteles sırf bu nedenlerden dolayı yargıca ortacı dendiğini ifade eder. O halde adalet; orta olandır.⁷Adalet isteğe aykırı yapılan kazanç ve zararın ortasıdır.

Özel ve Genel Adalet

Aristoteles adaletin özel ve genel olmak üzere ikiye ayrıldığını söyler. Özel adalet ise kendi içerisinde düzeltici ve dağıtıcı adalet olmak üzere ikiye ayrılır. Dağıtıcı adalet; temel bir hakkın-ancak dağıtılan bir hakkın(para gibi)- dağıtılmasında etkin olan adalettir. Bu durumu yönetmek devletin asli görevidir. Halkın iyi yaşam reformuna uygun olması ya da erdemine, kendi iyisine uygun davranabilmesi dağıtıcı adalet faktörünün “adalet” tanımına uyacak şekilde yerine getirilmesiyle mümkün olabilir. Dengesiz ve adaletsiz bir dağıtımın hüküm sürdüğü bir toplumun halkının mutlu bir yaşam sürmesi düşünülemez.

4 Aristoteles, *Nikomakhos' a Etik* (çev. Saffet Babür) Ankara: Bilgesu, 2009, s.91

5 Aristoteles, *Politika* (çev. Mete Tunçay) İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s. 10

6 Aristoteles, *Nikomakhos' a Etik* (çev. Saffet Babür) Ankara: Bilgesu, 2009, s. 102

7 Aristoteles, *Nikomakhos' a Etik* (çev. Saffet Babür) Ankara: Bilgesu, 2009, s. 98

Toplumumuz açısından bu durum göz önüne alındığında; insanların kendi ahlak öğretisini geliştirmek ve kendi iyisine uymak dururken neden hala sürü ahlakının birer parçası olmaya devam ettiğini bu öğretiyi açıklamaktadır. Ekonomik temelde ve diğer bir çok faktörde yapılan haksızlıklar sonucunda; yani zenginlerin daha çok zengin fakirlerin daha çok fakir olduğu günümüz ekonomi gidişatında ahlaksal açıdan adaletle birlikte düzeltilmesi gereken çok şey olduğunu düşünüyorum.

Düzeltilici adalet gelince, bireyin başka bir bireye vermiş olduğu maddi veya manevi zararın sunucunda; zarar verene hak ettiğini sunmak olarak tanımlanabilir. Amaç; ortaya çıkan adaletsizliği onarmaktır. Yukarıda da sözünü ettiğimiz üzere bu görev yargıca düşmektedir. Aristoteles bir de genel adalet ya da toplumsal adaletten

söz eder ki; günümüz hukukunun en önemli öge ve kavramlarını bu adalette bulabiliriz. Aristoteles için herkes için, ayırım gözetmeksizin genel-geçer olan yasaları içerdiğini söyler. Ve bu başlık altında medeni hukuk ve aile hukukunu ele alır.

Erdemlerin En Yücesi Olarak; Adalet

Sonuç olarak yapılan erdem tanımlamaları da adalet tasavvurları da; adaletin erdem olduğu yargısına ulaştırdı bizi. Bu ulaşılan yargı Aristoteles tarafından da hem mantığın hem de felsefenin ilkelerine uygun bir şekilde kanıtlanmıştır. Adalet bir erdemdir; hem de öyle bir erdemdir ki sadece bireyin kendi gelişimi ve ilerleyişinde değil aynı zamanda diğer insanlarla ilişkisinde ortaya çıkan bir erdemdir, bir huydur. *Adaletin eksik olduğu bir erdem orta yolunu uçlarda arıyor demektir.*